

СТИЛІСТИКА. ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ

УДК 81'42:165.194

КОГНІТИВНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ДИСКУРСУ

Михайло Полюжин

Ужгородський національний університет

Стаття розглядає проблеми, що виникають у зв'язку з когнітивним вивченням дискурсу як одного з центральних розділів лінгвістики, у фокусі уваги якого є власний спеціалізований предмет дослідження. Автор дає визначення терміна "дискурс" і вказує на його відмінність від тексту. Особлива увага зосереджена на найновіших когнітивних теоріях, які знайшли успішне застосування у проведенні дискурсивного аналізу.

Ключові слова: дискурс, дискурсивний аналіз, мовленнєва діяльність.

Вивчення мовних фактів і явищ ХХ століття характеризується недостатньою увагою до вживання мовлення як важливого об'єкта наукового дослідження, що було відображено у найбільш впливових лінгвістичних концепціях Ф. де Соссюра і Н. Хомського. Відповідно до їх концепції основним об'єктом вивчення лінгвістів є незмінна, незалежна від ужитку система знаків або граматики, що знаходиться в головах носіїв мови. А реальне вживання мови в об'єктивному часі – безмежний набір випадковостей, результат кожного разу унікальної взаємодії комплексної системи з позамовними чинниками.

Теоретичні положення нашої статті ґрунтуються на прямо протилежних вихідних твердженнях, мета яких – дещо пом'якшити жорстку опозицію мовної системи та її вживання. Лінгвістика за останній час усе більше усвідомлює, що мовна реальність, яка реалізується у конкретних зразках мовленнєвої взаємодії, є також науковим об'єктом, який заслуговує не менше уваги, ніж невидима мовна система. Реальна мовна взаємодія у сучасній лінгвістиці отримала назву дискурсу. Дискурс – це єдність процесу мовленнєвої діяльності та її результату, тобто тексту. Він включає у себе текст як складову частину. Текст – статичний об'єкт, що виникає в ході мовленнєвої діяльності. Це може бути письмовий текст, тобто послідовність графічних символів, а може бути і усний текст – у вигляді акустичного сигналу, що може бути зафіксований, наприклад, на магнітному носії. Дискурс, крім самого тексту, включає в себе також процеси його утворення і розуміння, що розгортаються у часі.

Є два основні типи дискурсивних явищ. По-перше, це структура дискурсу як такого. Як будь-яке природне явище або об'єкт дискурс має певну структуру. Це, в першу чергу, глобальна структура – сукупність великих блоків, безпосередніх

© Полюжин М., 2008

складників – наприклад, абзаци в газетній статті. Крім того, існує локальна структура дискурсу – сукупність мінімальних одиниць, які є сенс віднести до дискурсивного рівня. У багатьох сучасних підходах до вивчення дискурсу мінімальними його одиницями визнаються предикації або клаузи.

Другий тип дискурсивних явищ – це одиниці, менші, ніж предикація, але такі, які знаходяться під безпосереднім впливом дискурсивних чинників. Наприклад, вибір референціального засобу для того чи іншого референта (таких як Грушевський або перший президент України, або він, або нульова іменна група) – лексичне явище, що знаходиться під безпосереднім впливом дискурсивних чинників, наприклад, віддаль від попереднього згадування того чи іншого референта.

Лінгвістична дисципліна, яка вивчає дискурс, називається дискурсивним аналізом. Дискурсивний аналіз – це молода галузь, для якої характерна значна непорядкованість і фрагментарність викладу теоретичних положень. Будучи рівноправним компонентом теорії мови поряд із фонологією, морфологією і синтаксисом, він значно відстає від цих дисциплін за ступенем вивчення. Щоб подолати це відставання, ми вважаємо за доцільне застосування когнітивного підходу, вихідним положенням якого є те, що мовна діяльність є одним із різновидів когнітивної діяльності людини, і мовні явища можуть бути адекватно зрозумілими лише в контексті інших когнітивних процесів, таких як представлення знань, пам'ять, увага, свідомість. Когнітивний підхід у лінгвістиці належить до класу функціональних підходів. Інакше кажучи, він є пояснювальним підходом і намагається не тільки зареєструвати мовні явища, але й пояснити чому вони реалізуються саме так, а не інакше.

Термін “дискурс” (фр. discours, англ. discourse від лат. discursus – “бігання взад-уперед, рух, круговорот, бесіда, розмова”) означає “процес мовленнєвої діяльності, спосіб мовлення”. Цей термін має багато різноманітних типів уживань і використовується у багатьох гуманітарних науках, пов'язаних із мовою, – у лінгвістиці, літературознавстві, семіотиці, соціології, психології, філософії, етнології та антропології. Наше завдання полягає в тому, щоб розглянути лінгвістичні аспекти дискурсу.

Термін “дискурс” у сучасній лінгвістиці розглядається як такий, який є близьким за змістом до поняття “текст”, однак підкреслює динамічний характер мовного спілкування, що розгортається в часі; на противагу цьому текст – статичний об'єкт, результат мовленнєвої діяльності. На відміну від дискурсу, який характеризується розгортанням у часі (темпоральний характер), основним показником тексту є його просторова репрезентація (локативність). Ми, як правило, говоримо про тривалість дискурсу, тобто мовленнєвої взаємодії, але про малий чи великий за обсягом текст, який можна виміряти за кількістю сторінок, розділів, параграфів і навіть книг, тобто всього того, що займає певний простір.

Інколи можна зустріти заміну терміна “дискурс” словосполученням “зв'язаний текст”, що є, на наш погляд, невдалим через те, що будь-який нормальний текст є зв'язаним. При відсутності зв'язку між реченнями, зафіксованими на письмі, не може бути й мови про наявність тексту у сучасному розумінні цього слова.

Найближчим до поняття дискурсу є поняття “діалог”. Дискурс, як і будь-який комунікативний акт, передбачає наявність двох функціональних ролей – мовця (автора) і адресата. При цьому ролі мовця і адресата можуть перерозподілятися між особами – учасниками дискурсу; у такому разі ми говоримо про діалог. На наш погляд, неправильно вважати, що монолог – це дискурс із єдиним учасником: адресат

при монолозі теж необхідний незалежно від його характеру і природи. По суті справи, монолог – це окремий прояв діалогу, хоча традиційно діалог і монолог досить довго різко протиставлялися. Перевагою терміна “дискурс” є якраз спроба зняти таке протиставлення. Оскільки сьогодні традиційно терміни “текст” і “діалог” супроводжуються великою кількістю конотацій, які часто заважають їх вільному вживанню, нам видається доцільним і зручним вважати термін “дискурс” гіперонімом, тобто родовим, який об’єднує всі різновиди використання мови.

Виходячи з того безперечного факту, що в дискурсі здійснюється різке протиставлення ролі мовця й адресата, сам процес мовного спілкування може розглядатися в цих двох перспективах. Так, моделювання процесів побудови (породження, синтезу) дискурсу не те саме, що моделювання процесів його розуміння (аналізу). Звідси в науці про дискурс виділяються дві різні групи робіт – 1) ті, які досліджують побудову дискурсу (наприклад, вибір лексичних засобів при називанні певного об’єкта), і 2) ті, які досліджують розуміння дискурсу адресатом (наприклад, питання про те, як слухач розуміє редуковані лексичні засоби типу займенника “він” і співвідносить їх із тими чи іншими об’єктами. Крім того, є ще третя перспектива – з позицій самого тексту, що виникає у процесі дискурсу (наприклад, займенники в тексті можна розглядати безвідносно до процесів їх породження мовцем і розуміння адресатом, а просто як структурні сутності, що знаходяться в деяких відношеннях із іншими частинами тексту). У нашій статті ми зосередимо увагу на перспективі мовця (тобто породження) через те, що мовець є тим суб’єктом, який породжує дискурсивну форму.

Розділ лінгвістики, як і міждисциплінарний напрям, що вивчає дискурс, називають дискурсивним аналізом (Discourse Analysis) або дискурсивними дослідженнями (Discourse Studies). Хоча мовна взаємодія протягом століть була предметом таких дисциплін, як риторика і ораторське мистецтво, а потім – стилістики і літературознавства, як власне науковий напрям дискурсивний аналіз сформувався лише за останні десятиліття. Дискурсивний аналіз виник на фоні основної тенденції лінгвістики XX століття – намаганнями “очистити” науку про мову від вивчення мовлення. За останній час наукова парадигма помітно міняється, і верх бере думка про те, що ніякі мовні явища не можуть бути адекватно зрозумілі й описані поза їх уживанням, без урахування їх дискурсивних аспектів. Тому дискурсивний аналіз стає одним із центральних розділів лінгвістики, у фокусі уваги якого є власний спеціалізований предмет дослідження.

Перейдемо до розгляду місця дискурсивного аналізу в лінгвістиці. Лінгвістичні дисципліни можуть класифікуватися за деякими як незалежними, так і такими, що перетинають один одного параметрами. Один із основних способів класифікації – з точки зору обсягів типу складників, що вивчаються. За цим параметром традиційно виділяють такі розділи лінгвістики, як фонетика/фонологія, морфологія і синтаксис. Кожна наступна дисципліна має справу з усе більшими за обсягом складниками, ніж попередня. Найбільшим складником, що входить у сферу вивчення синтаксису, є речення. Аналіз дискурсу входить саме в цю парадигму дисциплін і займає в ній завершальну позицію, оскільки дискурс – це максимальна мовна одиниця.

Хоча входження дискурсивного аналізу до числа основних розділів лінгвістики визнається ще не всіма науковими напрямами, однак ми вважаємо, що це рано чи пізно відбудеться. Перевагою дискурсу перед іншими мовними явищами є те, що це не чистий конструкт, чого не можна з упевненістю сказати про дрібніші мовні

сегменти і тим більше про теоретичні поняття, які постійно переглядаються лінгвістичною теорією.

Дискурс, як і інші мовні одиниці (морфеми, слова, речення), створений за певними правилами, характерними для тієї чи іншої мови. Тому його аналіз не базується на єдиному підході, який би поділяли всі спеціалісти з дискурсу. Однак можна виділити найпопулярніші сьогодні підходи. На першому місці стоїть напрям, відомий як аналіз побутового діалогу (Conversation Analysis) з метою вивчення цілого ряду питань, які ще мало досліджені лінгвістами: правила чергування реплік у діалозі або правила переходу “права говорити” від одного співбесідника до іншого. Відповідно до таких правил, які в основному зводяться до питання про те, чи “призначає” теперішній мовець наступного мовця, виявляються декілька видів пауз у діалозі, таких як заминка, пауза при зміні теми, мовчання (відмова говорити), зумовлене певними обставинами.

Аналіз побутового діалогу, який набув широкої популярності серед лінгвістів, зосереджує свою увагу на властивостях прикметника, залежних предикаціях, предикатних іменах, принципах уживання обставинних додаткових речень у розмовному дискурсі і т.п.

Інші провідні напрями дискурсивного аналізу в основному групуються навколо досліджень окремих учених і їх безпосередніх послідовників. Тут слід згадати такі напрями, як дослідження інформаційного потоку (information flow) У. Чейфа, когнітивну теорію зв'язку дискурсу й граматики Г. Гівона, експериментальні дискурсивні дослідження Р. Томліна, “граматику дискурсу” Р. Ленекера, “системно-функціональну граматику” М. Хелідея, теорію риторичної структури У. Мана і С. Томпсона, загальну модель структури дискурсу Л. Полані, соціолінгвістичні підходи У. Лабова і Дж. Гамперса, дослідження стратегій розуміння Г. ван Дейка і У. Кінтша, психолінгвістичну модель “побудови структур” М. Гернебакера.

На сучасному етапі дискурсивний аналіз повністю сформувався як особливий (хоча й міждисциплінарний) науковий напрям. Одна з найважливіших і при цьому невивчених проблем дискурсивного аналізу – це таксономія дискурсу, тобто членування всіх можливих дискурсів на типи.

Найголовніша класифікаційна ознака, що розрізняє типи дискурсу, – це модус, тобто протиставлення усного дискурсу письмовому. Це розмежування пов'язано з каналом передавання інформації або носієм: при усному дискурсі канал акустичний, при письмовому – візуальний. Інколи різниця між усною і письмовою формами використання мови прирівнюється до різниці між дискурсом і текстом, однак таке сплутування двох різних протиставлень не виправдано. Незважаючи на те, що протягом багатьох століть письмова мова мала більший престиж, ніж усна, зовсім очевидним є той факт, що усний дискурс – це вихідна, фундаментальна форма існування мови, а письмовий дискурс є похідним від усного і є пізнішим вторинним різновидом мови як в онтогенезі, так і в філогенезі. При усному дискурсі породження і розуміння відбуваються синхронізовано, а при письмовому – ні. Письмовий дискурс, як правило, більш формальний, ніж усний.

Стійкими морфосинтаксичними і лексичними характеристиками наділені не типи дискурсу (тобто жанри), а типи викладу або типи пасажів, тобто фрагментів дискурсу. Як правило, виділяють такі типи пасажів: 1) наративний (розповідний); 2) дескриптивний (описовий); 3) пояснювальний; 4) інструктивний (умовляльний); 5) переконуючий (аргументативний).

У 1970-80-х рр. як реакція на автономну лінгвістику виник цілий ряд напрямів, що ґрунтуються на прямо протилежній тезі про те, що мова тісно пов'язана зі свідомістю, мисленням, пам'яттю, категоризацією, іншими когнітивними функціями людини. Якщо мова є частиною значної за обсягом когнітивної системи, то природно сподіватися, що багато мовних явищ можуть знайти своє пояснення в когнітивних функціях. До числа робіт, що висунули на перший план цю ідею, належать [2-3; 6-7].

Когнітивна лінгвістика в нинішньому контексті є галуззю лінгвістичного функціоналізму [1; 4], який виходить із того, що мовна форма похідна від функцій мови. Однак різні напрями функціоналізму зосереджуються на різних типах функцій, наприклад, семантичних ролей, пов'язаності тексту, комунікативних установок і т. ін. Когнітивний напрям функціоналізму особливо виділяє роль когнітивних функцій і виходить із того, що решта функцій виводяться з них або зводяться до них.

Між різними когнітивними явищами лежить основна різниця з точки зору того, яка їх роль стосовно мови. Одні з них відповідають за використання мови у реальному часі, що називається *on-line*. До когнітивних феноменів типу *on-line* належать, зокрема, оперативна пам'ять, увага, активація, свідомість. Ці феномени пов'язані з комунікативною функцією – функцією передавання інформації від однієї людини до іншої.

Феномени другого типу не мають прямого відношення до функціонування мови в реальному часі, а пов'язані з мовою як засобом збереження та упорядкування інформації – це феномени типу *off-line*. До феноменів другого типу належать: тривала пам'ять, система категорій та категоризація, структури представлення знань, лексикон і т. ін. Ці феномени пов'язані з функцією мови як системи тривалого зберігання інформації в голові індивідуума.

Напрямок, який сьогодні відомий як “когнітивна лінгвістика”, оформився у Північній Америці і Західній Європі в 1980-х рр. Цей напрям фактично вужчий, ніж уся сукупність досліджень, присвячених зв'язку мови з когнітивною системою. У сучасній лінгвістиці склалася така ситуація, що поняття “когнітивна лінгвістика”, “когнітивний підхід” асоціюються в основному з роботами в галузі дослідження категорій, лексичної семантики, метафори і т. ін., тобто явищ типу *off-line*. Фактично переважна більшість досліджень, які виконуються під рубрикою “когнітивна лінгвістика”, об'єднані не тільки спільним постулатом когнітивного підходу, але й слідуванням двом найвідомішим школам, пов'язаним із іменами Дж. Лакофа і Р. Ленекера.

Теорія Дж. Лакофа ґрунтується на тому, що концептуалізація людини (а отже, і мовна семантика) має метафоричний характер, тобто осмислення більш або менш складних об'єктів і явищ людиною ґрунтується на переосмисленні базових понять досвіду людини (фізичних, сенсомоторних, анатомічних). Теорія концептуалізації Лакофа – помітне явище сучасної лінгвістики але когнітивна проблематика разом із тим не повинна зводитися до тих явищ, які знаходяться в центрі уваги цієї теорії. Сказане значною мірою стосується і теорії Ленекера, яка є дещо ширшою за своїм діапазоном і включає до розгляду і деякі дискурсивні явища, але все-таки в основному теж присвячена явищам типу *off-line*.

Не меншою мірою, ніж у семантиці, когнітивний підхід застосовується і є продуктивним у галузі явищ типу *on-line*, тобто процесів побудови і розуміння дискурсу. Неприйнятним, на наш погляд, сьогодні є виведення досліджень із дискурсу з галузі під назвою “когнітивна лінгвістика”. За останній час ситуація

почала мінятися, і “когнітивна лінгвістика” все частіше включає і дискурсивні дослідження, тобто явища типу on-line і таким чином виправдовує свою назву.

Протиставлення і переплетення структури й функціонування характерні не тільки для мови, але й для всього живого. Є два можливі погляди на будь-який певний об'єкт – з точки зору його структури і функціонування. Тому при описі будь-якого мовного явища важливо намагатися зрозуміти, якою мірою наявна форма, яким-небудь чином кристалізована в мові, обмежує можливості вживання. У цілому, чим більший мовний складник, тим більш неприродною є відмова від аспекту on-line. Частково це пов'язано з кількістю одиниць: фонем – декількох десятків, слів – декількох десятків тисяч, дискурсів – безмежна відкрита кількість, вони ніколи не повторюються. Хоча в них можна вбачати моделі, що повторюються, але процеси їх продукування, їх розгортання у часі є більш важливими.

За останні роки термін “когнітивний” вживається багатьма лінгвістами у дуже розпливчату розумінні. У нашій статті термін “когнітивний” ми розуміємо у прямому розумінні, для вказівки на ті системи інтелекту людини й мозку, які орієнтовані на обробку інформації – пам'ять, увага, свідомість, представлення знань, категоризація. Когнітивний підхід у лінгвістиці означає намагання узгодити лінгвістичні результати з результатами, відомими з когнітивно-психологічних, а також нейропсихологічних досліджень. Серед психологів бере верх розуміння того, що без серйозної емпірично-орієнтованої лінгвістики неможливе створення єдиної картини когнітивної системи.

За останні роки була проведена достатньо велика кількість окремих когнітивних досліджень у галузі дискурсивного аналізу. Це як чисто теоретичні, так і психолінгвістичні дослідження. Зразковими й особливо релевантними для подальшого вивчення цієї проблеми є результати таких двох когнітивно-дискурсивних досліджень. З іменем американського лінгвіста У. Чейфа пов'язаний підхід до дискурсу, який можна назвати “інформаційний потік і свідомість”. Ще у 1976 р. Чейф опублікував відому статтю про категорії даного, визначеного підмета, топіка і т. ін. (переклад [5]), в якій ці поняття були переосмислені в когнітивних термінах у зв'язку зі структурами свідомості людини та її пам'яті.

Центральний феномен, який контролює використання мови, на думку Чейфа, – свідомість. (Інші дослідники для позначення того самого феномена використовують такі більш технічні терміни, як активна пам'ять, центральний процесор, буфер і т. ін.) Свідомість, відповідно до тверджень Чейфа, за своєю природою фокусується в кожний момент на певному фрагменті світу, і цей фокус постійно переміщується. Фокусованість свідомості на певній інформації означає, що ця інформація активізована. Чейф дотримується трістої класифікації станів активізації: активна інформація, напівактивна та інактивна. Напівактивною є інформація, яка недавно вийшла з активного стану або певним чином пов'язана з інформацією, що активізується в цей момент. На базі цих понять виділяється таке трісте представлення: “дане – доступне – нове”. Це трісте протиставлення має цілий ряд рефлексів у мові. Так, ці референти звичайно кодуються слабоакцентованими займенниками або нулем, а доступне й нове – наголошеними повними іменними групами.

Фундаментальне емпіричне спостереження Чейфа полягає в тому, що усний дискурс породжується не як плавний потік, а поштовхами, квантами. Ці кванти, найчастіше порівнянні за обсягом з однією предикацією, називаються інтонаційними одиницями (ІО). Кожна інтонаційна одиниця відображає поточний фокус свідомості,

а паузи чи інші просодичні межі між інтонаційними одиницями відповідають переходам свідомості мовця від одного фокусу до іншого. Один фокус свідомості, що кодується однією інтонаційною одиницею, відповідає максимальному обсягу інформації, доступному для одночасного утримання у свідомості людини. Інтонаційні одиниці діляться на змістові, що передають пропозиційну інформацію, і регуляторні, що складаються зі спеціальних слів і словосполучень типу ось, однак, по-моєму, чи розумієте і т. ін. Середня довжина змістової інтонаційної одиниці – 4 слова (для англійської мови). Прототипна змістова інтонаційна одиниця збігається з предикацією і вербалізує таким чином подію або стан.

У роботі Чейфа міститься цілий ряд відкриттів, які проливають зовсім нове світло на структуру дискурсу людини у свідомості. По-перше, Чейфом сформульовано обмеження “один елемент нової інформації в інтонаційній одиниці”. В інтонаційній одиниці, як правило, міститься не більше, ніж один новий референт або подія. Когнітивна причина подібного обмеження – неможливість активації (переведення з ін активного стану в активний) більше одного елемента інформації в рамках одного фокусу свідомості. Це узагальнення може претендувати на статус однієї з найважливіших істин, отриманих у дискурсивному аналізі. Ще одне цікаве узагальнення, сформульоване Чейфом, стосується питання про те, який референт мовець вибирає як підмет. Чейф припускає, що таким референтом вибирається “легка інформація”, яка об’єднує дане (у 81% випадків у використаній текстовій вибірці), доступне (у 16% випадків) і несуттєве нове. Серед вихідних понять концепції Чейфа відсутнє поняття речення. У рамках усного дискурсу – основного аспекту використання мови – статус цього поняття неочевидний. Речення традиційно вважається таким базовим феноменом лише через гіпертрофовану роль письмової форми мови в лінгвістиці. В усному мовленні безперечні лише такі складові, як дискурс та інтонаційна одиниця, а речення – це щось проміжне. Чейф висловив здогадку, що речення – це, з когнітивної точки зору, “суперфокус свідомості”, тобто обсяг інформації, який перевершує звичний фокус свідомості. Суперфокуси свідомості і речення виникли внаслідок еволюційного розвитку ментальних здібностей людини (на відміну від звичного фокусу свідомості, який заданий нейропсихічними властивостями мозку людини). У процесі породження дискурсу людина подумки проглядає, сканує поточний суперфокус і розбиває його на окремі фокуси, що порівнюються з обсягом свідомості. Характерна інтонація кінця речення має місце тоді, коли закінчується процес такого сканування.

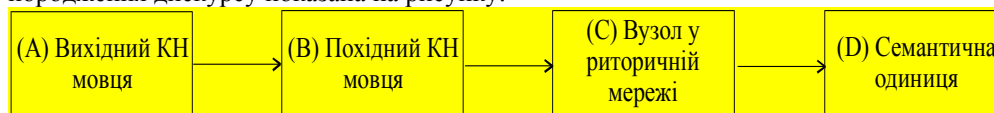
Явища інформаційного потоку є в центрі уваги в роботах американського когнітолога Р. Томліна, який досліджував класичну “інформаційну” категорію тема (топик). Він запропонував переінтерпретувати це теоретично неясне поняття в когнітивних термінах, опираючись на факти, незалежно встановлені в когнітивній психології. Томлін запропонував замінити поняття теми (топіку) на фокусну увагу. Експериментально маніпулюючи станом уваги мовця, можна перевірити, як когнітивні характеристики реалізуються у граматичній структурі. Томлін описує витончену експериментальну методику, яка була створена для з’ясування когнітивних основ граматичних виборів, які здійснюються мовцем. Він створив мультфільм, що складається з серії епізодів, у кожному з яких дві риби пливають назустріч одна одній, а потім одна з них з’їдає іншу. Піддослідні, що описують акт поїдання в реальному часі, послідовно кодують рибу, на якій експериментатор фокусує їх увагу, за допомогою підмета (в англійській і ряді інших мов), причому

стан відповідного предиката виявляється активним або пасивним залежно від того, чи була ця риба агенсом або пацієнсом в акті з'їдання [8].

У пізніших роботах (наприклад, [9]) Томлін заявив про ширшу дослідницьку програму, яку він називає когнітивною функціональною граматикою. Компоненти когнітивної функціональної граматика – модель представлення подій та їх відображення на мовну структуру, модель когнітивної системи мовця і методологія експериментальної верифікації каузальних зв'язків між когнітивними й мовними явищами.

Отже, когнітивний підхід до аналізу дискурсу можна резюмувати так:

При вступі до комунікації мовець має певний вихідний комунікативний намір (КН), який розгортається в деякий набір похідних комунікативних намірів. Наприклад, якщо інтерв'юер зустрічається з політичним діячем і має вихідний комунікативний намір дізнатися про його політичну програму, цей вихідний комунікативний намір розщеплюється на ряд окремих, похідних комунікативних намірів. Похідний комунікативний намір реалізується у вигляді певної ієрархічної структури, вузли якої з'єднані риторичними відношеннями. Кожен вузол риторичної ієрархічної структури реалізується у подальшому як набір семантичних одиниць – лексичних або граматичних. Чотирирівнева блок-схема цієї динамічної моделі породження дискурсу показана на рисунку:

Блок-схема процесу породження дискурсу

Кожен із чотирьох рівнів цієї моделі прототипно реалізується як мовний складник певного обсягу. Відповідності між рівнями й типами складників показані в таблиці:

Різні моделі породження дискурсу і типи складників

Рівень моделі породження дискурсу	Тип мовного складника
Вихідний комунікативний намір мовця	Цілий дискурс
Похідний комунікативний намір мовця	Блок дискурсу (абзац, епізод)
Вузол у риторичній мережі	Предикація
Семантична одиниця	Слово або граматична конструкція

Як видно з блок-схеми, у процесі породження дискурсу відбуваються три переходи від одного рівня до іншого. Дослідження, що проводяться сьогодні, орієнтуються на ці три типи переходів.

1. Демьянков В. З. Доминирующие лингвистические теории в конце XX века // Язык и наука конца 20 века / Ред. Ю.С. Степанов. – М., 1995. – С. 239-320.
2. Звегинцев В. А. Мысли о лингвистике. – М., 1996.
3. Кибрик А. Е. Лингвистические постулаты // Механизмы вывода знаний в системе понимания языка. Труды по искусственному интеллекту. Ученые записки Тартуского университета. 1983. – Вып. 621. – С. 24–39.
4. Кибрик А. А., Плунгян В. А. Функционализм. – Фундаментальные направления современной американской

лингвистики / Ред. А. А. Кибрик, И. И. Кобозева, И. А. Северина. – М., 1997. С. 276-339. 5. Чейф У. Данное, контрастивность, определенность, подлежащее, топики и точка зрения. // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XII: Современные синтаксические теории в американской лингвистике / Ред. А. Е. Кибрик. – М., 1982. 6. Chafe W. Language and Consciousness // Language. – 1974. – No 5. – P. 111-133. 7. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we Live by. – Chicago: University of Chicago Press, 1980. 8. Tomlin Russell S. Focal Attention, Voice and Word Order. An Experimental Cross-Linguistic Study // Word Order in Discourse / Eds. P. Downing, M. Noonan. – Amsterdam: Benjamins, 1995. 9. Tomlin Russell S., Linda Forrest, Ming Ming Pu and Myung Hee Kim, 1997. Discourse Semantics // van Dijk (ed.). Discourse as structure and process. – London: Sage, 1997. – P. 63-111.

A COGNITIVE APPROACH TO DISCOURSE ANALYSIS

Mykhaylo Poliuzhyn

The paper deals with the problems arising from the application of the cognitive approach to discourse analysis. The author gives the definition of the term “discourse” and points out its distinctive features in comparison with the text. Special attention is focused on the most up-to-date cognitive theories successfully applied to conducting discourse analysis. The conclusion is made that starting any communication the speaker has some intention of departure, which is developing into a set of derived communicative intentions. The block-scheme of the dynamic discourse origin pattern testifies to the availability of three types of transition from one level to another. Today’s studies are mostly based on these three types of transition.

Key words: discourse, discourse analysis, cognitive approach.